

Broeders en zusters, neven en nichten: Verbanden tussen de Vlaamse, Nederlandse en Afrikaanse literaturen

Geert Buelens

Brothers and sisters, nephews and nieces: Connections between Flemish, Dutch and Afrikaans literature

Due to historical reasons, Afrikaans literature is often associated with literature from the Netherlands. However, because of the central role that nationalism plays in both South Africa and Flanders, a comparison of Afrikaans literature with Flemish literature seems more obvious. Moreover, literature in both Flemish and Afrikaans has related, in similar ways, to central loci of power: Flemish literature has been fixed upon Dutch in the Netherlands and the Francophone, and Afrikaans literature upon English. This double peripheral position can be connected with specific tendencies within Afrikaans and Flemish literature, for example the importance of regional literature and the emphasis on language, nationhood and community in both systems.

In februari 1965 publiceerden de medewerkers van Sestiger op de laatste pagina van hun tijdschrift al dan niet fictieve, maar veelal ironische “Voornemens vir die nuwe jaar” van henzelf en van andere bekende Zuid-Afrikaanse schrijvers. Zo zou André Brink proberen een roman te schrijven zonder seks. Zou Stuart Cloete *Turning Wheels* in het Afrikaans laten vertalen met een voorwoord van de eerste minister. Zou D.J. Opperman een parodie van zijn eigen werk gaan schrijven. En zou Abel Coetzee in *Tydskrif vir Letterkunde* geen artikels meer opnemen van André Demedts. Het *inside* karakter van de meeste van deze goede voornemens was zo groot dat vandaag enkel de betreurde professor Kannemeyer ze nog allemaal had kunnen begrijpen. Mijn bescheiden ambitie in dit artikel is te onderzoeken waarom de opmerking over mijn landgenoot André Demedts halverwege de jaren zestig grappig was en welke kennis over de verhouding van het Vlaamse tot het Afrikaanse literaire systeem uit deze grap afgeleid kan worden. Om tot dat punt te komen is een grote omweg nodig – deels anekdotisch, deels methodologisch – en zal ik proberen een aanzet te geven tot een hopelijk relevante, structurele vergelijking van de Vlaamse, Nederlandse en Afrikaanse literatuur in de moderne tijd. Waarbij als eerste moet worden onderbouwd dat zo’n structurele vergelijking überhaupt relevant zou kunnen zijn.

1. Aangeknald tegen een onbestaande grenspaal: Nederlands- en Afrikaanstalige systemen

Het gebeurt niet zo vaak in onze beschaafde academische wereld dat een boek door een onderzoeker die het onderwerp in kwestie zeer genegen is en waar een groot aantal vakgenoten aan meewerkte zonder al te veel reserve wordt afgekraakt. Dat is wat in 2010 gebeurde toen Luc Renders, zonder concurrentie de grootste kenner in Vlaanderen van de literatuur in het Afrikaans, in het nu alweer decennia André

Demedts-loze *Tydskrif vir Letterkunde* het boek *Over grenzen* besprak. Dit boek dat de ondertitel draagt *Een vergelijkende studie van Nederlandse, Vlaamse en Afrikaanse poëzie*, zo stelde Renders, werpt ongewild de vraag op of een comparatistische benadering van de Nederlandse en Afrikaanse literatuur eigenlijk wel relevant is. Volgens hem zijn de verbanden en invloeden tussen deze literaturen uiterst schaars en wanneer ze er zijn, dan blijken ze vooral toevallig, het gevolg van omstandigheden en persoonlijke interesses van individuele auteurs.

Dat laatste punt kan gemakkelijk onderbouwd worden door te wijzen op de Vlaamse aanwezigheid in *Over grenzen*: met stukken over Karel Jonckheere en Tom Lanoye zijn zeer zeker *the usual suspects* behandeld, maar is er helemaal niets gezegd over structurele, laat staan *systemische* verbanden tussen de Vlaamse en Afrikaanse poëzie. En Renders vraagt zich dus af of dat laatste wel mogelijk is. De onderwerpen in het boek (Leipoldt en Slauerhoff over het Oosten, bijvoorbeeld, of Stitou en Essop over migratie...) komen willekeurig en dus vrijblijvend over en ze wijzen volgens hem net op de “afwesigheid” van die verbanden (Renders, 2010: 177). En ook daar heeft hij zeker een punt. Als je, zoals de samenstellers, ambieert iets te zeggen over de literaire systemen waarin de auteurs werkten, dan is een *thematiese* insteek (humor, oriëntalisme, migratie, passie, tijdloosheid...) die dan ook nog eens wordt beperkt tot telkens twee auteurs misschien niet de meest geschikte. Als je systemen in kaart wilt brengen, heb je geen microscoop nodig, maar een verrekijker. Of beter nog: een soort *Google maps*. Je moet durven een groot corpus bij je onderzoek te betrekken en niet alleen synchroon maar zeker ook diachroon te kijken. Aandacht voor specifieke auteurs en hun werken is op dat niveau vooral nuttig wanneer deze deel uitmaken van een bepaald netwerk rond tijdschriften, uitgeverijen of verenigingen.

Tegen Renders’ recensie kan echter ook op verschillende niveaus iets worden ingebracht. Anders dan mijn landgenoot vind ik niét dat “systeem” in deze context een duur woord is voor “literatuur” (Renders, 2010: 178). Renders verwacht een doelgerichtheid in een systeem, maar die is er in de natuur evenmin en dat heeft er biologen en klimatologen toch niet van weerhouden over systeem te spreken in dat opzicht.¹ Als er in de context van literatuur sprake is van een systeem dan betreft het niet alleen allerlei vormen van institutionalisering (op het niveau van boekbedrijf, subsidies e.d.), maar ook een systematiek op het niveau van waardeoordelen (welke genres zijn op welk moment in welke maatschappij gecanoniseerd, welke zijn perifeer, worden afgedaan als triviaal (Even-Zohar, 1978: 8)) of op het niveau van invloed (zowel tussen auteurs binnen hetzelfde taalgebied als via vertalingen).

Een belangrijk vraag om inzicht te krijgen in hoe zo’n systeem werkt is: wie heeft het er voor het zeggen? Anders gezegd: waar ligt de literaire macht? Voor het Nederlandstalige gebied is dat in de moderne tijd de Randstad, of nog specifieker: Amsterdam. Daar zitten de uitgevers waar ook Vlaamse auteurs graag worden uitgegeven. Daar worden de literaire prijzen uitgedeeld die in het hele taalgebied in de belangrijke media worden besproken. Dat is al vele decennia zo, maar tot een jaar

of vijftig geleden was voor de Vlaamse literatuur ook Parijs richtinggevend. Niet dat de Nederlandstalige Vlamingen er ooit zouden worden uitgegeven, maar wat daar werd beslist, de lijnen die daar door de kritiek werden uitgezet, die bepaalden mee de marsrichting van de Vlaamse literatuur. Zoals Pascale Casanova in haar *La république mondiale des lettres* heeft aangetoond (1999), was Parijs tot diep in de twintigste eeuw voor nagenoeg de hele wereld dat centrale referentiepunt. Toch was die stad het voor Vlaanderen altijd meer dan voor Nederland, al was het alleen al maar omdat vooraanstaande Vlamingen als Maurice Maeterlinck en Emile Verhaeren en later iemand als Jacques Brel via Parijs de wereld veroverden en tegelijk maatgevend werden in eigen land. Als je dit in een model zou willen gieten – als je dus het systeem zou willen blootleggen – dan zie je dat er voor Vlaanderen lange tijd twee literaire centra zijn en Nederland er maar eentje heeft: Vlaanderen kijkt naar Amsterdam en – in mindere mate – Parijs; Nederland enkel naar Amsterdam. Dat geeft dus een *systemisch* verschil aan tussen deze twee literaturen, een verschil dat uiteraard alleen maar duidelijk kan worden wanneer je uitzoomt.²

1.2 *Het Nederlandse versus het Vlaamse literaire systeem: Het koopgedrag van lezers*

Als je naar de literaire situatie vandaag kijkt, ziet de kaart er al weer anders uit. Het zowel politiek als cultureel in steeds grotere mate *autonome* Vlaanderen, richt zich steeds minder op Nederland (en bijna helemaal niet meer op Parijs).³ Vlaamse auteurs willen nog wel liefst in Amsterdam uitgegeven worden, maar prominente schrijvers als Koen Peeters, Walter Van den Broeck, Paul Verhaeghen, Rachida Lamrabet en Erik Spinoy hebben een Antwerpse uitgever en af en toe slaagt een Vlaams auteur er ook in vanuit Antwerpen Nederland te veroveren. De voorjaar 2011 verschenen roman *Bloedgetuigen* van Johan De Boose, bijvoorbeeld, werd in Nederland snel, vaak en veelal positief besproken.

De smaak van de lezers verschilt ook opvallend. De boekentop-tien in Vlaanderen is bepaald niet dezelfde als de Nederlandse.⁴ In de verkoopljsten van week 22 – de eerste week van juni – staan in Nederland onder meer bovenaan: een thriller van Esther Verhoef, *Het familieportret* van Jenna Blum, *Het grote Heleen van Royen Zomerboek* en de recentste en tegen elkaar op gehypete romans van Kluun (*Haantjes*, op 15) en Herman Koch (*Zomerhuis met zwembad*, op 8) en, nieuwkomer die week, *Tonio*, requiemroman over zijn verongelukte zoon van A.F. Th. van der Heijden (op 13). In Vlaanderen staan daarentegen bovenaan thrillers van Pieter Aspe en van Tille Vincent, het postume compilatieboek *De Wolken* van Hugo Claus en – net als in Nederland – Herman Koch en, op plaats 29, ook Van der Heijden. Van Kluun is er geen sprake (net als bij zijn debuut *Komt een vrouw bij de dokter*, waarvan meer dan een miljoen exemplaren werd verkocht in Nederland, maar dat nauwelijks doorbrak in Vlaanderen). De non-fictielijst is op even interessante wijze verschillend: hoog

genoteerd in Nederland is een boek van Dick Swaab over het menselijk brein. In Vlaanderen bovenaan: twee kookboeken. Zo bekeken zijn de systemen dus erg verschillend op het niveau van wat de lezers vandaag in extreme mate aanspreekt, waarbij Vlaanderen weliswaar meer dan vroeger autonoom is, maar toch nog altijd meer op Nederland gericht is dan andersom (in de Nederlandse top 60 stond geen enkel Vlaams boek; bij de veertig best verkochte boeken in Vlaanderen zijn er vier romans van Nederlandse auteurs).

Toch is dat maar de helft van het verhaal. De internationale hits, immers, zijn in beide markten nagenoeg identiek. Zo staat de nieuwste Nicci French zowel in Nederland als in Vlaanderen nummer 1 en ook *Haar naam was Sarah* van Tatiana de Rosnay en *Villa Magdalena* van Santa Montefiori doen het erg goed. Er blijkt dus een internationaal boekencentrum te bestaan (niet langer Parijs, misschien eerder Frankfurt of Londen) en daar richten zowel Vlaanderen als Nederland zich op. Niet al deze titels veroverden ook Zuid-Afrika voor zover ik kon nagaan, maar de trilogie van Stieg Larson en voorheen boeken als *The Da Vinci Code*, de Harry Potter-reeks et. al. deden het overal uitstekend. In nagenoeg alle luchthavens ter wereld liggen dezelfde boeken. Misschien is de luchthaven daarom vandaag het epicentrum van de *World Republic of Letters* (zoals het boek van Casanova in het Engels heet). Bestsellers als die van Jeffrey Archer die goed verkopen in grote delen van het Britse Gemenebest horen in dat opzicht niet tot die *World Republic* want buiten de *Commonwealth* stellen ze niet zo veel voor.

1.3 Academische canonisering in Noord en Zuid

Verkoopslijsten zijn uiteraard niet meer dan één graadmeter om de verwevenheid of verschillen tussen literaire systemen te analyseren. Canonisering in de vorm van academische aandacht voor bepaalde titels is een ander criterium. Als je dat toepast op Vlaanderen en Nederland is er een beperkte gedeelde canon (inclusief Multatuli, Elsschot, Reve's *De avonden*, Mulisch, Haasse en een handvol grote dichters), maar ook op dit gebied zijn de verschillen substantiëler. Het gros van de Vlaamse kerncanon – Conscience, Gezelle en zelfs Boon of Claus – wordt in Nederland lang niet automatisch door studenten gelezen. Wanneer ik aan mijn Utrechtse studenten vraag om vijf nog levende Vlaamse auteurs te noemen, lukt hun dat enkel als ze ook mij in dat rijtje mogen opnemen. Betekent dit dat de Vlaamse en Nederlandse literatuur niet langer bij elkaar horen? Dat hangt van je criterium af. En dat heeft het eigenlijk altijd gedaan. Hebben ze ooit écht bij elkaar gehoord? Ja, op het niveau van de taal (al kun je ook daar vraagtekens bij plaatsen, want van grote Vlaamse auteurs als Gezelle, Streuvels of Boon kun je bezwaarlijk beweren dat ze Nederlands schreven). Veel minder op het niveau van de functie die literatuur in de beide samenlevingen vervulde. De Vlaamse literatuur functioneerde tot diep in de twintigste eeuw bijna volledig als een onderdeel van de Vlaamse Beweging. Ook boeken die daarnaast

tot de socialistische of katholieke zuilliteratuur gerekend konden worden, hadden veelal nog die Vlaamse, emanciperende reflex of ambitie. Nederland kende tot de Tweede Wereldoorlog evenzeer een rijke verzuilde literatuur, maar daarnaast ook een substantiële liberale, vrije, quasi autonome. Dat is en blijft het meest structurele verschil tussen deze letterkundes, de bron ook van eindeloos veel misverstanden en wederzijds onbegrip.⁵

2. Een vergeten verband: De Afrikaanse en de Vlaamse literatuur

In elke generatie zijn er gelukkig altijd wel een paar Nederlandse intellectuelen die de situatie scherp inschatten. De Utrechtse hoogleraar Cornelis de Vooyo deed dat bijvoorbeeld in 1913 in het tijdschrift *De Beweging* in een stuk dat via een nieuwe omweg mee helpt te verklaren waarom die Vlaamse verkooplijsten zo verschillen van de Nederlandse. In dit artikel van een eeuw geleden verweet De Vooyo zijn landgenoten “nationale bekrompenheid” omdat ze er maar niet in slaagden structurele interesse en begrip te hebben voor hun “stamverwanten” die het net iets anders deden dan zij (De Vooyo, 1913: 2). Interessant in de context van mijn verhaal is dat De Vooyo dit betoogde in een artikel dat niet zozeer over de Vlaamse literatuur ging, maar over de Afrikaanse (het in Zuid-Afrika positief onthaalde opstel “Afrikaner taal en poëzie”⁶). Zijn terminologie is veelbetekend: “Ieder weet dat Zuid-Afrika, evenals Zuid-Nederland, een tweetalig land is, en dat er een taalstrijd gestreden wordt tussen Engels en Nederlands.” (De Vooyo, 1913: 5) Vlaanderen is voor hem “Zuid-Nederland”, het Afrikaans noemt hij “Nederlands” en buiten de Europese bestaan er in Zuid-Afrika blijkbaar geen talen. Vanuit ons standpunt zijn dat misschien vormen van cultuurimperialisme en paternalisme (Nederland en het Nederlands zijn het centrum, Vlaanderen en Zuid-Afrika kunnen niet anders dan zich vanuit de periferie op dat centrum richten), maar zo eenduidig bedoelde De Vooyo het niet. Het ging er hem net om dat die taalstrijd de stamverwante volkeren in het nabije Zuiden en het diepe Zuiden op een andere manier met taal en literatuur liet omgaan dan de Nederlanders in hun gezapig-vrije landje.⁷

Zo zag De Vooyo een duidelijk verband tussen de nationalistische beweging in Zuid-Afrika en het snelle succes van het Afrikaans als taal, ten koste van het “Hollands”:

de nieuwe volkseigen poëzie van Zuid-Afrika moest Afrikaans van taal worden. De macht van een eigen letterkunde mag niet onderschat worden. Een kunst in de volkstaal die ook buiten de grenzen gekend en gewaardeerd wordt, vervult de besten met trots en zelfvertrouwen, en sterkt ze in de strijd voor een nationaal bezit dat metterdaad waardevol gebleken is. De eenvoudigen zullen minder geneigd zijn, hun moedertaal voor het Engels te laten wijken, en meer smaak krijgen in een eigen letterkunde, wanneer daaruit in plaats van het oneigen, deftige Hollands, de vertrouwde taal hun tegenklinkt. (De Vooyo, 1913: 7)

Waarna De Vooyo een link legt die ontzettend voor de hand ligt, maar die in onze hedendaagse vakbeoefening niet of nauwelijks is bestudeerd: hij ziet een parallel tussen de Afrikaanse en de Vlaamse Beweging in hoe ze zich verhouden tot het Nederlandse centrum. Wie op zoek is naar systemische overeenkomsten, vindt hier een vruchtbaar onderzoeksgebied. Als er de afgelopen decennia al studie is verricht naar de verwantschappen tussen de Afrikaanse en Europese literatuur, dan betrof het veelal die tussen Nederland en Zuid-Afrika, veel minder die tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika.⁸ Historisch gesproken is dat op het eerste gezicht volstrekt normaal; er waren ook wel Vlamingen bij de *Cape Dutch*, maar natuurlijk toch vooral Nederlanders.⁹ Maar gezien de bijzondere verwevenheid van zowel de Vlaamse als de Afrikaanse literatuur met het nationalisme, lijken zij me structureel gesproken niettemin meer met elkaar verwant dan de Afrikaanse en de Nederlandse.¹⁰

2.1 *Samen tegen het centrum*

Dat laatste beweert De Vooyo overigens niet, maar hij wijst wel op een volgens hem relevante parallel. Bij het prille begin van de Vlaamse Beweging, zo geeft hij aan, streefden de Vlamingen naar eenheid met Nederland én dus ook naar een eenheidstaal, om zo sterker te staan tegenover de Franstalige elite in het jonge België.

[T]oen Vlaanderen's letterkundig leven ontwaakte, en er kunstenaars opstonden die door de Noorderbroeders als gelijken en meerderen erkend werden, was hun taalbehandeling partikularisties. Het gezag van een waardevolle letterkunde woog ook daar ruimschoots op tegen de gevreesde schade. De Vlaamse beweging heeft de steun van Gezelle en Streuvels dankbaar aanvaard. (De Vooyo, 1913: 8)

Met andere woorden: zowel de Vlaamse als de Afrikaanse Beweging positioneerde zich zowel ten opzichte van een interne tegenstander (de Frans- dan wel Engelstalige), maar ook ten opzichte van het Nederlandse (Hollandse) centrum. Ze wilden graag de erkenning van dat centrum, maar wanneer dat centrum die erkenning (vooral?) gaf aan auteurs die particularistisch (West-Vlaams of Afrikaans) schreven, dan aanvaardden ze dat, hoewel dat particularisme hun *kwantitatief* verzwakte.

Hiermee signaleert De Vooyo een structurele paradox van kleine nationalistische bewegingen als de Vlaamse en Afrikaanse die verder uitgediept en onderzocht kan worden. Om zich te manifesteren hebben deze bewegingen de steun van een grote broer nodig, maar die grote broer is eigenlijk vooral geïnteresseerd in wat anders (concreet: veelal exotisch) is, niet zozeer in hoe de kleine broer op de grote lijkt, laat staan wil lijken. Overigens is kleine broer daar zelf veelal ook niet altijd eenduidig in: hij wil graag opgemerkt worden door de grote broer, maar hij wil er lang niet altijd aan gelijkgesteld worden (want dan is hij weer de eigenheid kwijt die hij zo aan het bevechten is). Gevolg van deze tendensen is dat kleine nationalistische bewegingen

soms dreigen weg te zakken in particularisme en ze zichzelf dus nog kleiner maken dan ze al waren.

2.2 *Particularisme en exotisme*

Dit alles speelt al in de Vlaamse Beweging sinds de West-Vlaamse particularisten rond Gezelle halverwege de negentiende eeuw en het speelt vandaag nog altijd, bijvoorbeeld in het eindeloze gediscussieer over een aparte *Vlaamse* taalnorm, die zich aan het Algemeen Nederlands niets gelegen laat.¹¹ Dat de Vlaamse en Nederlandse verkoopslijsten zo van elkaar verschillen, ligt ook in het verlengde van de opmerking van De Vooyo. Nederland is überhaupt niet structureel geïnteresseerd in het Zuiden, dat is het nooit geweest en vandaag misschien nog wel minder dan honderd jaar geleden. Vlaamse fictie die in Nederland opvalt, deed en doet dat nog altijd vaak omwille van een in Amsterdam als exotisch ervaren *taaltje* (vandaag Dimitri Verhulst en Erwin Mortier, vroeger Claus en Boon, nog eerder Walschap, Streuvels en Gezelle). Dat ook de Vlaamse bestsellerlijst steeds minder Nederlandse auteurs bevat, komt doordat het Zuiden in immer afnemende mate gericht is op het Noorden. Hoe autonomer de Vlaamse politiek werd binnen België, hoe minder er werd aangestuurd op culturele integratie met Nederland. Die integratie was tussen de jaren zestig en negentig vooral een strijdpunt om zich binnen de Belgische context groot en sterk te kunnen tonen; vandaag speelt die integratie politiek gesproken eigenlijk vooral om samen met Nederland sterker te staan als middelgrote taalgemeenschap in de Europese Unie (kleiner uiteraard dan het Engels, Duits, Spaans, Frans of Pools, maar ruim groter dan het Hongaars, de Scandinavische, Baltische of Balkantalen). Een waarde op zich vormt die integratie niet of nauwelijks meer, zelfs niet voor de vroeger vaak uit Orangisten samengestelde Vlaams-nationalistische partijen (Buelens, 2010).

De Afrikaanse situatie is niet honderd procent vergelijkbaar met de Vlaamse (daar had De Vooyo in 1913 overigens ook aandacht voor¹²), maar ook daar valt het op dat er – vanuit een vermeend cultureel minderwaardigheidsgevoel – vaak verwachtingsvol naar het Noorden werd en wordt gekeken, maar dat de reactie uit het oude Europa niet altijd is wat werd verwacht en verhoopt. Dat er de laatste jaren weer meer en intens naar het Noorden wordt gekeken (cf. de *Roots*-conferentie aan UWK in 2009 en allerlei acties van of ten overstaan van de Taalunie) heeft niet alleen te maken met het feit dat het na het einde van Apartheid weer *mocht* en *kon*, maar ook dat het gezien de complexe en moeilijke positie van het Afrikaans in het nieuwe Zuid-Afrika *nodig* lijkt. In tijden van meer of mindere nood worden de banden aangehaald, op andere momenten worden ze vooral strategisch ingezet en soms zullen gevoelens van (al dan niet gekrenkte) trots eerder aanleiding geven tot gedrag waaruit vooral een grote culturele en literaire autonomie moet blijken.

Samengevat: zowel geografisch als cultureel liggen Zuid-Afrika en Vlaanderen perifeer ten opzichte van Nederland. Dat zorgt bij tijd en wijle voor gevoelens van

afhankelijkheid, soms ook voor zelfbewuste zelfstandigheid. Soms zullen Vlaanderen en Zuid-Afrika elkaar opzoeken, in de hoop zo op eigen terrein sterker te staan, maar ook om beter opgemerkt te worden in Amsterdam. Het tijdschrift *Ons Erfdeel* ontstond in 1957 in Vlaanderen, met als doel de Nederlandstalige cultuur waar ook ter wereld te stimuleren. Meer dan eender welk Nederlands blad in die tijd, had *Ons Erfdeel* aandacht voor de Afrikaanse literatuur en cultuur. (Nog halverwege de jaren zeventig werden er teksten afgedrukt in het Afrikaans.) En die aandacht diende ook altijd een cultuurpolitiek doel binnen de Belgische context: in een politiek en cultureel bestel in België waar het Nederlands ook eind jaren vijftig nog altijd niet ernstig werd genomen als wetenschapstaal of als taal in het bedrijfsleven, was het van belang aan te geven dat er naast de *francofonie* ook een substantiële Nederlandstalige gemeenschap was in de wereld (in Frans-Vlaanderen [Frankrijk], Canada, de VS, Suriname, Indonesië, Zuid-Afrika...). Binnen die min of meer Nederlandstalige familie zijn de familieleden niet allemaal even groot en sterk. Als Nederland cultureel gesproken de grote broer is, dan was Zuid-Afrika het kleinste broertje. Wanneer het zich autonoom wilde tonen tegenover Nederland, dan zou het niet verbazen mocht het zich, als tussenstap, eerst zelfstandiger willen verhouden ten opzichte van de middelste broer, Vlaanderen. Als we de grap rond André Demedts willen begrijpen, dan lijkt dit me een eerste belangrijke inzicht. Overigens weze hier vermeld dat Jozef Deleu het tijdschrift *Ons Erfdeel* oprichtte, op vraag van en geïnspireerd door dezelfde André Demedts.

3. Een structurele vergelijking tussen de Vlaamse en Afrikaanse literatuur

En dat brengt ons opnieuw bij de centrale tekortkoming die Luc Renders in *Over grenzen* aantroef: volgens hem hebben de Afrikaanse en Nederlandstalige literatuur te weinig met elkaar te maken gehad, hebben ze zich te zeer onafhankelijk van elkaar ontwikkeld om ze op een vruchtbare manier met elkaar te vergelijken. In veel opzichten heeft Renders gelijk, denk ik, maar dat gelijk negeert tegelijkertijd de genoemde aspecten van onze literaire systemen die – wanneer ze wel in het verhaal worden opgenomen – nieuwe vergezichten en hopelijk ook diepte-inzichten in de ontwikkeling van onze literaturen bieden. Bij uitstek de systeem-metafoor kan ons helpen om dit scherp in beeld te krijgen. Het betreft hier immers overeenkomsten die het vrijblijvende of toevallige karakter overstijgen, type “Gerrit Komrij, Adriaan van Dis en Tom Lanoye hadden of hebben iets met dit land” – dat zou je de categorie “nichten” uit mijn ondertitel kunnen noemen. In dit familieportret hoort het echter te gaan om *structurele* overeenkomsten of verschillen die scherp zichtbaar worden wanneer je de literaturen gaat vergelijken op specifieke punten als verkoopslijsten, universitaire curricula, kennis van elkaars canon en literatuurgeschiedenis of – op een dieperliggend niveau – de functie van het nationalisme en de complexe ontwikkeling van een min of meer autonome literatuur.

3.1 *Zoek de verschillen*

Door je te focussen op verschillen, zie je scherper, óók waar het gelijkenissen betreft. Daarom laten we kinderen *Zoek de verschillen* spelen, op die manier gaat ook de onderzoeker te werk. Op het eerste gezicht ontwikkelen de Vlaamse en Afrikaanse literatuur zich binnen een driehoeksrelatie. Waar de Vlaamse literatuur zich niet alleen tegenover de Franstalige in België en de Nederlandstalige in Nederland positioneerde, zo verhiel de Afrikaanse zich lange tijd vooral tot de Engelstalige in eigen land en de Nederlandstalige in Nederland en Vlaanderen. De vraag is dan in welke opzichten die parallel kan worden doorgetrokken en in welke mate hij moet worden genuanceerd of misschien zelfs grondig aangepast.

Die vraag is uiteraard te groot voor dit artikel, maar om de André Demedts-grap te kunnen verklaren moet er toch wel iets over worden gezegd. Een interessant aandachtspunt is, bijvoorbeeld, om na te gaan hoe de onderlinge verhoudingen binnen deze driehoeken verschuiven. In de intellectuele ontwikkeling van de Afrikaanse gemeenschap de afgelopen dertig jaar heeft de culturele boycot een belangrijke rol gespeeld. De vanzelfsprekende gerichtheid op Nederland (daar ging je studeren, die literatuur en de daar ontwikkelde literatuurbeschouwing vormden een richtsnoer voor de eigen bezigheden) werd vervangen door een sterk Anglo-Amerikaanse gerichtheid die deels natuurlijk ook samenhangt met een steeds toenemende mondiale hegemonie van de Engelstalige cultuur. Binnen Zuid-Afrika was dat echter merkwaardig, want dat Engels was lange tijd de taal van de tegenstander geweest. Ik ben uiteraard geen sociolinguïst en de geschiedenis van de taalpolitiek in Zuid-Afrika ken ik onvoldoende. Vanuit mijn interesse voor en studie een aantal kleine tijdschriften (of *little magazines* zoals ze als groep worden genoemd in de academische literatuurbeschouwing) viel me echter wel een intrigerende verschuiving op in de loop van de jaren zestig en zeventig. Waar de aandacht eerst nog expliciet op Nederland en Vlaanderen is gericht, zullen auteurs en redacteurs van deze tijdschriften zich in de loop van de jaren zeventig steeds vaker en explicieter in Engelstalige Zuid-Afrikaanse milieus begeven, waarbij de Nederlandstalige (Europese) literatuur duidelijk aan belang inboet.

3.2 *Vlaams-Zuid-Afrikaanse samenwerking in little magazines*

Ik presenteer hier enkele resultaten en hypothesen uit dat overigens nog erg beperkt uitgevoerde onderzoek naar de aanwezigheid van Afrikaanse, Vlaamse en Nederlandse auteurs in teksten in bladen als *Wurm*, *Izwi* en *Donga* in Zuid-Afrika en *Argo*, *Labris*, *De Tafelronde* en *Yang* in Vlaanderen:

- de generatie die in de jaren zestig de Afrikaanse literatuur mee vorm begon te geven, was geestelijk dan wel concreet opgeleid door auteurs en hoogleraren uit de Dertigers-generatie die indien ze al niet in Nederland hadden gestudeerd en waren

gepromoveerd, dan toch zeker vaak Nederland als een baken hadden ervaren en gebruikt.¹³ Wanneer Van Wyk Louw geïnterviewd wordt in een nummer van *Wurm* dan gaat het onder meer over Vondel. In een later interview met S.J. Pretorius gaat zelfs de eerste vraag over Vondel. Een gerichtheid op Nederland en Vlaanderen is voor deze generatie jongeren vanzelfsprekend. In *Sestiger* worden Paul Rodenko en Hugo Claus als evident referentiepunt gebruikt. In gedichten van Casper Schmidt en Ernst van Heerden uit die jaren wordt verwezen naar Perk, Achterberg en de dan nog maar net gedebuteerde K. Schippers. Omgekeerd zul je in die periode geen verwijzingen naar Afrikaanse dichters aantreffen in Vlaamse of Nederlandse gedichten.

- kleine tijdschriften met avant-gardistische ambities willen zich graag groot maken door een internationaal, bij voorkeur zelfs kosmopolitisch netwerk te kunnen presenteren. Dat is bij de Afrikaanse bladen in deze jaren niet anders. Dat netwerk is opvallend Nederlandstalig. En bij nader inzien zelfs vooral Vlaams. *Wurm* heeft op een bepaald moment zelfs een Vlaamse redacteur, de in Vlaanderen volstrekt onbekend gebleven Hugo Neirinckx. Onder meer via hem publiceerde een grote groep min of meer avant-gardistische Vlaamse dichters in het blad (waarvan er 1 gecanoniseerd is geraakt, maar dan al lang niet meer als avant-gardedichter: Eddy van Vliet).
- Voor Vlaamse avant-gardebladen gold intussen hetzelfde. Een blad als *Yang* wilde wat graag internationale allure uitstralen. In hun poëziummers publiceren in de tweede helft van de jaren zestig structureel Afrikaanse dichters, vaak dezelfde namen die je aantreft in *Wurm* als Marié Blomerus, Wilhelm Knobel en Phil du Plessis. In hun overzicht van internationale medewerkers vermeldden zowel *Wurm* als *Yang* de Amerikaanse beat-dichter en -uitgever Lawrence Ferlinghetti en voorts dus voornamelijk elkaar.
- Dat suggereert een volstreekte symmetrie (ik in jouw blad, jij in het mijne), maar het is zeer de vraag of dat klopt. In vergelijking met de concrete poëzie van Paul De Vree en de auteurs uit het Vlaamse tijdschrift *Labris* die eveneens in *Wurm* publiceren, zijn de Afrikaanse dichters lang niet zo *geavanceerd* (minder avant-gardistisch). Ze zijn in het beste geval post-romantisch en proberen – onder meer via het maken van vertalingen van Baudelaire en Lorca – aansluiting te vinden bij de hoofdstroom van de moderne Europese poëzie zoals die onder meer beschreven staat in Hugo Friedrichs klassiek geworden *Die Struktur der modernen Lyrik* (1956).¹⁴ De Zuid-Afrikaanse dichters uit *Wurm* die geen inhaaltraject nodig hebben publiceren veelal in het Engels (zoals Peter Horn) of een mengtaal (zoals de misschien wel interessantste Afrikaanse dichter uit deze generatie, Wopko Jensma).
- In de termen die ook Hennie van Coller en Bernard Odendaal (2005b: 28-31) gebruiken in hun teksten over het Afrikaanse en Nederlandse systeem lijkt het dat het Afrikaanse systeem in deze periode erg *open* is voor invloeden van

buitenaf. Die openheid was echter niet noodzakelijk een zegen. Het net vermelde onevenwicht leidde in de praktijk tot het einde van *Wurm* en van de Afrikaanse kernauteurs van het blad heeft niemand het écht gemaakt (met uitzondering van Wilma Stockenström). De Vlamingen konden bogen op een experimentele traditie die terugging tot Van Ostaijen in de jaren twintig.¹⁵ De Afrikaanse *Wurm*-auteurs functioneerden in een verhoudingsgewijs klassieke context en hadden het moeilijk om die grote sprong voorwaarts te realiseren. In de latere jaargangen zou het blad in toenemende mate Engelstalige bijdragen publiceren. De opvolger *Izwi* was hoofdzakelijk Engelstalig.¹⁶

- Deze sprong werd wel gerealiseerd door Engelstalige auteurs of auteurs als Jensma die in de jaren zeventig hun bovengemiddelde vertrouwdheid met de Europese avant-garde (Brecht, Van Ostaijen, Van Doesburg, Celan) combineerden met elementen uit de Amerikaanse en Afrikaanse zwarte cultuur. Wat er in dat decennium nog restte van de avant-garde in de Zuid-Afrikaanse *little magazines* ging nog uitdrukkelijker die richting uit: *Donga* en *Staffrider* waren militant, in toenemende en op een bepaald moment zelfs vrijwel exclusieve mate Engelstalig, zwart en veelal met een Zwart-Afrikaans in plaats van Europees referentiekader.¹⁷
- *Sestiger* was verhoudingsgewijs een blank, Europees gericht mannenblad, maar het bevatte wel enkele van de grootste talenten en persoonlijkheden van hun generatie; ze waren vanzelfsprekend internationaal georiënteerd en die oriëntatie hield niet op bij de Vlaamse of Nederlandse grens. Waarmee we eindelijk tot het punt over André Demedts kunnen komen. Ruim een jaar eerder, in 1963, had Abel Coetzee Bartho Smit gevraagd om terug te treden als redacteur van *Tydskrif vir Letterkunde* omdat het werk van de Sestigters al te veel schandaal had verwerkt en de subsidies van het *Tydskrif* daardoor in gevaar kwamen.¹⁸ De Sestigters trokken zich vervolgens allemaal terug als medewerker en richtten uit protest hun eigen blad op (Kannemeyer, 2005: 271-272; Gardiner, 2004). Het lag voor de hand dat Abel Coetzee daar af en toe een speldenprik zou mogen ontvangen. Demedts was weliswaar in de jaren twintig gedebuteerd als gematigd expressionistisch dichter maar al snel was hij een heimatschrijver gebleken met erg traditionalistische ideeën over Dietsche en Afrikaner stamverwantschap. Zijn inzet voor zowel de Vlaamse als Afrikaanse zaak was bijzonder groot, maar tot de voorhoede van het Europese modernisme of intellectuele bestel kon hij bezwaarlijk worden gerekend. Als *Sestiger* dus aangaf dat Coetzee misschien maar eens moest ophouden met het publiceren van bijdragen van zijn Vlaamse Demedts in *Tydskrif* dan had dat wellicht deze bedoeling: duidelijk maken dat het *Tydskrif* passé was omdat het – in tegenstelling tot de auteurs van Sestig – vanuit Europa enkel oude troep importeerden. Er viel bij de broeders en zusters en neven en nichten uit Europa nog veel interessants te rapen, maar niet bij deze conservatieve, oer-Vlaamse schoonvader.¹⁹ Een heel braaf grapje, dus eigenlijk,

dat in zekere zin de suggestie van Michael Gardiner (2004: z.p) bevestigt dat *Sestiger* misschien niet veel meer was dan een blanke familieruzie.²⁰

4. Stam, stamboom, bosbeheer: De plaas van & in de Vlaamse en Afrikaanse literatuur

Binnen die blanke familie valt er overigens nog veel te onderzoeken. De relatie tussen André Demets en Abel Coetzee biedt ook op dat vlak intrigerende suggesties. De Vlaamse en Afrikaanse literatuur en hun publiek en beoefenaars waren volgens Coetzee in hoge mate met elkaar verwant. Dat ze een andere godsdienst aanhingen, maakte daarbij blijkbaar niet zo veel uit. Coetzee was ervan overtuigd, zo gaf hij aan in een brief aan Demedts, dat de Vlaamse en Afrikaanse

volksaard nader bij mekaar aanpas – oos trouens ook blijk uit ons letterkundes – al is die gees van die een katoliek en die van die ander Protestant. Die Nederlanders is veelal tē verstandelik nugter, terwijl ons en die Vlaminge nog nader aan die aarde leef. (Stuyck, 2005: 65)

De vooronderstellingen over volksaard, *roots*, religie en ratio die in deze zinnen verborgen zitten, vormen een onderzoeksprogramma op zich. De nuchterheid der Nederlanders wordt ook vandaag, na enkele decennia deconstructie, in de Lage Landen nog altijd met het protestantisme in verband gebracht. Maar dat zag Coetzee dus anders: de Afrikaanse nazaten en geloofsgenoten waren meer verwant met de Vlaamse kettters. Ook wie wars is van essentialisme kan zich hier iets bij voorstellen: in zowel het Afrikaanse als Vlaamse literaire systeem hebben romans over de verbondenheid met de grond (boerenroman, streekroman, *plaasroman*) lange tijd een centrale plaats ingenomen. Ze thematiseren de positie van de boer in de kosmos, maar ook binnen regionale en nationale gemeenschappen. Aangezien zowel de Vlaamse als Afrikaanse literatuur zich, zoals hoger beschreven, positioneert ten opzichte van centralere, vaak als bedreigend ervaren systemen (de Franse, Engelse en Nederlandse letterkundes), kan de bijzondere aantrekkingskracht van deze genres gelezen worden als een manier om de eigen identiteit vorm te geven en te legitimeren. Anders gezegd: middels deze met concrete grond verbonden literatuur eisen Vlaamse en Afrikaanse auteurs hun *plaats* op in een hun deels vijandige omgeving.²¹

Bronnenlijst

- Antonissen, Rob.** 1965. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. 3rd ed. [Elsiesrivier]: Nasou Beperk.
- Blom, Onno.** 2000. De titels die over de toonbank gaan. Wat is de Boekmonitor? *Trouw*, 14 oktober.
- Buelens, Geert.** 2001. *Van Ostajien tot heden. Zijn invloed op de Vlaamse poëzie*. Nijmegen/Gent: Vantilt/KANTL.
- Buelens, Geert.** 2009. Harder lopen. Notities over het Vlaams literair systeem, in de marge van het debat over Hotel New Flandres. *NY. Tijdschrift voor literatuur, kritiek en amusement*, 1(1): 60-69.
- Buelens, Geert.** 2010. Verbonden door dezelfde kloof. *De Standaard*, 4 december 2010.
- Casanova, Pascale.** 1999. *La république mondiale des lettres*. Parijs: Seuil.
- Coetzee, Ampie.** 1990. *Letterkunde & Krisis: 'n Honderd jaar Afrikaanse letterkunde en Afrikaner-nasionalisme*. Bramley: Taurus.
- Dauids, Achmat.** 1996. Laying the Lie of the “Boer” Language: An Alternative View of the Genesis of Afrikaans. In: Robert Kriger & Ethel Kriger (red.). *Afrikaans: Recollection, Redefinition, Restitution. Papers held at the 7th Conference on South African Literature, Bad Boll, September 25-27, 1992*. Amsterdam & Atlanta: Rodopi: 13-58.
- De Geest, Dirk & Vanfraussen, Eveline.** 2005. Van polderland tot poldervolk. Aspecten van de streekliteratuur in Vlaanderen. *Spiegel der Letteren*, 47(2): 147-203.
- De Vooy, C.G.N.** 1913. Afrikaner taal en poëzie. *De Beweging*, 9(4): 1-37. Online: http://www.dbnl.org/tekst/_bew001191301_01/_bew001191301_01_0088.php
- Du Plessis, Phil.** 1970. Memoire tot Oriëntasie. Origins requiem vir 'n dooie wurm. *Contrast* 24: 30-41.
- Even-Zohar, I.** 1978. *Papers in historical poetics*. Tel Aviv: Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- Foster, Ronel, Yves T'Sjoen & Thomas Vaessens (reds.).** 2009. *Over grenzen. Een vergelijkende studie van Nederlandse, Vlaamse en Afrikaanse poëzie*. Leuven: Acco.
- Gardiner, Michael.** 2004. *South African literary magazines, 1956-1978*. Johannesburg: Warren Siebrits Modern and Contemporary Art.
- Giliomee, Herman.** 2003. *The Afrikaners : Biography of a People*. Charlottesville/Cape Town: University of Virginia Press/Tafelberg Publishers.
- Goris, J.M. & B. de Graaff.** 1998. Zuid-Afrika. *Nieuw Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Tielt: Lannoo: 3781-3790.
- Huigen, Siegfried.** 2006. Nederlandstalige Suid-Afrikaanse letterkunde, 1652-1925. In: Van Coller, H.P. (red.). *Perspektief en profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Deel 3. Pretoria: J.L. van Schaik: 3-42.
- John, Philip.** 2009. Die tydskrif *Wurm* (1966–1970) en die Afrikaanse literatuurgeskiedskrywing. *LitNet Akademies*, 6(2): 46-61. Online: http://www.litnet.co.za/cgi-bin/giga.cgi?cmd=cause_dir_news_item&cause_id=1270&news_id=68558

- John, Philip.** 2010. D. P. M. Botes, Marcel Duchamp, die Europese avant-garde en 'n literêre definisie van plagiaat. *Tydskrif vir Letterkunde* 47(2): 48-58.
- Jonckheere, Wilfried.** 1999. *Van Mafeking tot Robbeneiland : Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996*. Nijmegen: Vantilt.
- Kannemeyer, J.C.** 2005. *Die Afrikaanse literatuur 1652-2004*. Kaapstad/Pretoria: Human & Rousseau.
- Kriel, Mariana.** 2010. Culture and Power: the Rise of Afrikaner Nationalism revisited. *Nations and Nationalism*, 16(3): 402-422.
- Odendaal, Welma.** 1980. Donga: One Angry Voice. *English in Africa*, 7(2): 67-74.
- Pienaar E.C.** 1917. Proeve van 'n vergelykende studie in Vlaams-Afrikaanse verskunst. *De Toorts*, 6-13 oktober.
- Postel, C.G.** 2006. *Unheimlich moederland : (anti-)pastorale letteren in Zuid-Afrika*. Proefschrift. Leiden: Leiden University Press. Online: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/4441>.
- Renders, Luc.** 2010. Over grenzen. Een vergelykende studie van Nederlandse, Vlaamse en Afrikaanse poëzie. Oor grense. 'n Vergelykende studie van Nederlandse, Vlaamse en Afrikaanse poësie. *Tydskrif vir Letterkunde*, 47(2): 177-179.
- Scharten, Carel.** 1910. Oude en nieuwe Nederlandsche dichtkunst. II. (Slot). *De Gids*, 74: 516-539. Online: http://www.dbnl.org/tekst/_gid001191001_01/_gid001191001_01_0087.php
- Schenkeveld-van der Dussen, M.A.** 1994. *Nederlandse literatuur: Een geschiedenis als mogelijk model voor een geïntegreerde Zuidafrikaanse literatuurgeschiedenis*. *Tydskrif vir Nederlands en Afrikaans*, 1(1): 41-52.
- Stuyck, Jan.** 2005. Vlaminge en ons Afrikaners. Abel Coetzee groet André Demedts. *Zuurvrij*, 8: 61-68.
- T'Sjoen, Yves.** 2007. Achter de trommels: het Afrikaner nasionalisme als bouwsteen voor het ideologiese discours van de Vlaamse Beweging (ca. 1875-1921). *Werkwinkel*, 2(1): 51-76.
- Vaughan, Michael.** 1984. *Staffrider and Directions within Contemporary South African Literature*. In: Landeg White & Tim Couzens (reds.). *Literature and Society in South Africa*. Pinelands: Maskew Miller Longman: 196-212.
- Van Coller, Hennie.** 1995. "Die Afrikaanse plaasroman as ideologiese refleksie van die politieke en sosiale werklikheid in Suid-Afrika". *Stilet: Tydskrif van die Afrikaanse Letterkundevereniging*, VII(2): 22-31.
- Van Coller, Hennie & Odendaal, Bernard.** 2005a. Die verhouding tussen die Afrikaanse en Nederlandse literêre sisteme: deel 1: oorwegings vir 'n beskrywende model. *Stilet: Tydskrif van die Afrikaanse Letterkundevereniging*, 17(1): 1-17.
- Van Coller, Hennie & Odendaal, Bernard.** 2005b. Die verhouding tussen die Afrikaanse en Nederlandse literêre sisteme: deel 2: 'n chronologiese oorsig. *Stilet: Tydskrif van die Afrikaanse Letterkundevereniging*, 17(1): 18-46.
- Van Rinsum, H. J.** 2006. *Sol Iustitiae en de Kaap. Een geschiedenis van de banden van de*

Utrechtse universiteit met Zuid-Afrika. Hilversum: Verloren.

Verbeken, Pascal. 1998 “Met 250 verkochte exemplaren kun je in de Vlaamse toptien komen”. Wat is een boekentoptien waard? *De Standaard*, 5 november.

Websites:

Boek.be. De Vlaamse boeken top-100: <http://www.boek.be/top100>

CPNB. De Nederlandse boeken top-60: <http://www.cpnb.nl/bs/index.html>

De Manke Usurpator. Over Verkavelingsvlaams: <http://demankeusurpator.wordpress.com/>

Noten

1. Zie ook Schenkeveld-van der Dussen (1994: 49), een pleidooi om een geïntegreerde Zuid-Afrikaanse literatuurgeschiedenis te schrijven vanuit systeemtheoretisch perspectief.
2. Dat Vijftigers als Vinkenoog en Campert enige tijd in Parijs doorbrachten maakt op dat systemische niveau niet zoveel uit. Voor de Afrikaanse literatuur zijn de langdurige Parijse verblijven van Breytenbach en Brink misschien wel bepalender geweest, omdat ze een radicaal anders discours (existentialisme, surrealisme, *nouveau roman*) binnen brachten. (Vergelijk Coetzee, 1990: 42.)
3. Misschien zijn vandaag de lezers van de Franse boekrecensies van Margot Dijkgraaf in *NRC* wel beter voorgelicht over de Franse literatuur dan lezers van welke Vlaamse krant dan ook.
4. Lijsten via <http://www.cpnb.nl/bs/index.html> voor Nederland en <http://www.boek.be/top100> voor Vlaanderen [Bron: GfK Retail and Technology Benelux en Boek.be]. In week 26 is het hoogstgenoteerde Nederlandse boek in Vlaanderen *Het diner* van Herman Koch op nummer 27; in de Nederlandse top 60 staat die week geen enkel Vlaams boek. In week 36 is *Het diner* van Koch nog altijd de hoogstgenoteerde Nederlandse roman, op plaats 29; ook die week staat er geen enkel Vlaams boek in de Nederlandse top 60. Om dit punt beter te onderbouwen zou er natuurlijk ook gekeken moeten worden naar oudere lijsten. De webarchieven gaan niet heel ver terug. Een steekproef bevestigt echter de hier beschreven tendensen. In de Nederlandse top 60 van de vijfde week van 2003 staat ook geen enkel boek van een Vlaamse auteur. De oudste Vlaamse lijst die ik online vond, betreft november 1998. In de fictie-top-10 staat 1 Nederlandse roman (van Mulisch). Overigens waren eind jaren negentig de Vlaamse boekentoptien nog hoogst onbetrouwbaar, want niet geautomatiseerd en gebaseerd op soms heel problematische compilaties van door boekenhandels doorgefaxte lijstjes (zie Verbeken, 1998). CPNB levert al langer degelijke lijsten, sinds 1999 ook via de gecentraliseerde Boekmonitor-database. Voor 1994/1995 bevatte de top 100 van CPNB slechts weinig literaire titels, allen uit Nederland: Van Dis (*Indische duinen*), Palmen (*De vriendschap*), Van der Heijden (*Asbestemming*) en Zwagerman (*De buitenvrouw*). *Trouw* publiceerde op 14 oktober 2000 de CPNB-top-100 van dat jaar, daarin 1 Vlaams boek, een goedkope herdruk van *Het verdriet van België* (1983) van Hugo Claus. Over de Boekmonitor van CPNB zie Blom 2000. Bij deze cijfers nog deze opmerking: als je gaat kijken naar de verwevenheid van de Vlaamse en Nederlandse systemen op uitgeverijgebied, krijg je een geheel ander beeld. Ook

de Vlaamse lijsten staan vol met in Nederland uitgegeven boeken (van Bruna et al); omgekeerd geldt dat veel minder, ook al zijn de meeste Nederlandse en Vlaamse uitgeverijen via concerns met elkaar verbonden. Wegens het ontbreken van gelijkaardig cijfermateriaal voor de Afrikaanse literatuur, beperk ik deze passage tot beide Europese literaturen.

5. *De revanche van de roman* van Thomas Vaessens dat in Nederland zoveel stof deed opwaaien, leidde in Vlaanderen helemaal niet tot een discussie, onder meer omdat zijn beschrijving van de literatuur uit de jaren tachtig en negentig op Vlaanderen helemaal niet van toepassing is. Zie hierover: Buelens, 2009.
6. Zie hierover onder meer Van Rinsum (2006: 115).
7. Dat De Vooys Afrikaans tot het Nederlands rekent, is niet zo vreemd, aangezien die taal in eigen land pas in 1925 een officiële status zou verkrijgen. Volgens De Vooys sprak men in Zuid-Afrika ofwel Afrikaans ofwel Hollands. Beide noemde hij Nederlands. Hij verzette zich echter scherp tegen de suggestie dat het Afrikaans een verbasterde variant zou zijn. De Vooys sloot zich impliciet aan bij de opvatting van Hesseling uit 1899 dat het Afrikaans een mengtaal is (over het debat over de oorsprong van het Afrikaans, zie Davids 1996). Later in het artikel gaat De Vooys specifiek in op de uitspraken van Carel Scharnt (1910) over het Afrikaans (zie hierover ook Antonissen, 1965: 76).
8. Bijvoorbeeld Jonckheere 1999, Huigen 2006 en het tweeluik van Van Coller & Odendaal (2005a en 2005b).
9. Giliomee vermeldt overigens geen Vlamingen in *The Afrikaners*.
10. Recent onderzoek hierover: Goris & De Graaff 1998 en T'Sjoen 2007. In dat laatste artikel wordt een onderzoeksprogramma van de universiteiten van Gent en Amsterdam in het vooruitzicht gesteld, maar resultaten daarvan zijn mij niet bekend. In beide gevallen gaat het hier om de Vlaamse interesse voor de Afrikaanse literatuur/zaak; de omgekeerde relatie is zo mogelijk nog minder onderzocht. Een vroeg tegenvoorbeeld: Pienaar 1917.
11. Zie hierover onder meer de zowel academisch onderbouwde als erg geestige website <http://demankeusurpator.wordpress.com/>
12. "Bij veel overeenkomst zijn er evenwel ook belangrijke verschillen. Zuid-Nederland bezat een reeks onderling sterk afwijkende volkstalen; in Zuid-Afrika is er maar één. Voor Zuid-Nederland is er dus veel meer reden om de eenheid van het Noorden als norm te aanvaarden; de letterkunde kan niet één dialect kiezen; de Vlaamse dichters bepaalden zich tot een Vlaams gekleurd Nederlands. Zuid-Afrika voelt zich sterk in het bezit van een nieuwe taaleenheid, en is door de traditie minder vast aan Nederland en zijn letterkunde gebonden. De Afrikaners hebben het besef als jong volk eigen wegen te gaan. Vandaar dat ze, tenminste aanvankelijk, niet geneigd zijn tot een kompromis. Een Afrikaans gekleurd Nederlands zou niet voldoen. Kordaat stelden ze dus het Afrikaans naast het Hollands, en met die twee-eenheid durven ze de strijd tegen het Engels aan." (De Vooys, 1913: 8)
13. Zie over de iconen van de Afrikaanse literatuur en hun Nederlandse academische scholing of activiteit: Antonissen, 1965: 77 (Van Niekerk, Pienaar, Schoonees), 100 (Totius), 240 (W.E.G., Van Wyk Louw), 242 (N.P. Van Wyk Louw). Voorts: Kannemeyer, 2005: 70 en Van Rinsum, 2006: 116-117 & 130-132. Over de Nederlandse canon als richtsnoer voor de Dertigers en de daaropvolgende generatie: Antonissen, 1965: 202-203, 233, 241; Kannemeyer, 2005: 128, 147, 162, 207, 219, 221.
14. Blomerus correspondeert in die periode met Ginsberg en haar vertalingen van zijn werk zullen in 1965 en 1966 in *Tydskrif vir Letterkunde* verschijnen.

15. Zie over de relatie van de *Labris*-auteurs tot Van Ostajen Buclens, 2001: 902-916. En over Paul De Vree en Van Ostajen: idem, 704-709, 732-740, 942-954. Over het avant-garde karakter van *Wurm*: Kannemeyer, 2005: 459-463, John 2009 en John 2010.
16. Zie de hoofdstukjes over *Wurm* en *Izwi* in het niet van paginanummers voorziene Gardiner 2004. In *Ophir*, dat onder redactie van Peter Horn en Walter Saunders vanaf de herfst van 1967 verscheen, stonden ook in toenemende mate gedichten in het Engels. (De Antwerpse dichter Ben Klein publiceerde in nummer 6 – september 1968 – een Engelstalig gedicht.) De taalverhoudingen bleken ook uit de toevoeging, op een los bijgevoegde pagina in nummers 5, 6 en 15, van Engelse vertalingen van de Afrikaanse gedichten uit de betreffende nummers. Het omgekeerde kwam bij mijn weten niet voor. Het was vanzelfsprekend dat het publiek Engels las; voor Afrikaans gold dat niet. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de redacteurs Engelse vertalingen opnamen om de Afrikaanse gedichten ook toegankelijk te maken voor de zwarte lezers en dichters waarop het blad zich uitdrukkelijk richtte (zie hierover het *Ophir* hoofdstuk in Gardiner 2004).
17. Vgl. “*Staffrider* is an open magazine: it is not racially exclusive. A good number of established white writers – and many more without such established reputations – have published their work in *Staffrider*. Nevertheless, everything that is distinctive about the magazine as a cohesive project derives from the black literature and art published within it.” (Vaughan, 1984: 196) Zie over *Donga* Odendaal, 1980.
18. In een brief aan Demedts uit 1962 maakt Coetzee duidelijk dat zijn voorbehoud bij de literatuurvernieuwing van Sestig voornamelijk ethisch van aard was – “die inhoud was te afstotend en onverteerbaar” (in Stuyck, 2005: 66) –, een variant van een argument dat hij vier jaar eerder gebruikte om een verhaal van de Vlaamse schrijver Ward Ruyslinck af te wijzen dat Demedts hem had gestuurd voor opname in *Die Brandvlag*: “Die skeel nie aan die verhaal nie, maar aan ons lezers wat nog nie gewoond is om geslagsake met soveel besonderhede in gedrukte te sien nie.” (64).
19. Vgl. “*Tydskrif* was egter soos altyd ’n respektable oom. Kinders is na ’n spesifieke hoekie van die blad gestoot en die meer eksperimentele vers is met ’n vriendelike frons aangestaar en daar gelaat.” (Du Plessis, 1970: 33)
20. Vgl. “In die lig van die begin van een van die grootste Suid-Afrikaanse krisisse in die sestigerjare is die effek van die polarisasie van die Afrikaanse skrywer [van Sestig, gb] minimaal, en het dit waarskynlik geen invloed gehad op die opmars van die apartheidstaat se masjien van vernietiging nie.” (Coetzee, 1990: 33)
21. Voor een analyse van de Afrikaanse plaasroman in dit licht, zie Postel, 1996 en Van Coller, 1995. De Geest & Vanfraussen (2005) bestuderen de Vlaamse streekliteratuur vooral poëticaal en functionalistisch.